

János Székely: Structure and Theology of the Lucan 'Itinerarium',
Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest 2008

Több teológiai és exegetikai írása után – amelyek közül a legjelentősebb *Az Újszövetség teológiája* (Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest 2003) c. átfogó munka – Székely János újabb könyvét ezúttal angol nyelven ismerhetik meg az érdeklődők. Jézus útja Jeruzsálembe a Lukács-evangélium kulcsfontosságú szakasza, amely számos kihívást tartogat a Szentírás-magyarázók számára. Milyen szerkezeti felépítés rajzolódik ki ebben a rendezetlennek látszó perikópafüzérben? Mire véljük a benne szereplő földrajzi megjelölések következetlenségét? Mely forrásokra támaszkodott a szent író, és milyen szerkesztési elv szerint rendezte ezeket? Mi volt a célja azzal, hogy ebben a formában tárta olvasói elé Jézus tanításának jelentős részét? A felvetődő kérdésekre adott válaszok lényeges elemekkel gazdagítják az egész lukácsi mű értelmezését is.

A Structure and Theology of the Lucan 'Itinerarium' (A lukácsi 'itinerarium' szerkezete és teológiája) első részében a szerző részletesen áttekinti a Jeruzsálem felé vezető út egzegézis-történetét az egyházatyák korától 1750-ig, számba veszi a főbb XX. századi megközelítéseket, majd áttér a szakasz szerkezeti elemzésére. A második részben a lehetséges teológiai interpretációk kérdéskörével foglalkozik. A legáltalánosabban elterjedt értelmezések bemutatása után kifejti az utazás-elbeszélés egyik meghatározó témája, a lakoma-motívum sokrétű tartalmát és szerepét, új megvilágításba helyezve ezzel az 'itinerarium' mondanivalóját. Végül pedig – mindezek alapján – a lukácsi üdvösségtan egyes sokat vitatott pontjainak tisztázására keres megoldást.

Székely János világos szerkesztésű, alapos tanulmánya mindnyájunknak segíthet abban, hogy pontosabban és mélyebben értsük Szent Lukács evangéliumát, s így ma is tanuljunk tőle az üdvösség útján járni, amelyet Krisztus, az Út és az Élet nyitott meg előttünk saját útja által, amely közöttünk vezette őt halála és mennybemenetele felé.

Tarjányi Béla

Tudományos munkák az igazság kereséséhez

(Közép-európai szemle magyar-szlovák hangsúlyokkal)

1. Divatos manapság a *szavak ereje* szókapcsolat. A magyar-szlovák szellemi összefüggésrendszerben is elkerülhetetlen az „*uhorský*”

– „*mad'arský*” megkülönböztetése. Az első „hungarus”-t, „magyarországi”-t jelent, a második „magyar”-t. Az Országos Széchényi Könyvtár nemzeti bibliográfiai munkálkodásában a múlt század hatvanas éveitől *magyarországi* nyomtatványokat regisztrál, és a Régi Magyarországi Nyomtatványok harmadik kötetével kezdve az egyes tételek leírásában nem a XIX-XX. század fordulóján elmagyarosított, hanem a korábbi helységneveket használja. Ezt a gyakorlatot követi az RMNy szerkesztőségében készült RMSz, azaz a *Régi magyarországi szerzők* című ezeroldalas kézikönyv is, amely a kezdetektől 1700-ig gyűjti egybe a „hungarus szerzőket”: „minden olyan Magyarországon született vagy az alkotás idején megszakítás nélkül legalább két évig, megtelepedve Magyarországon tevékenykedett, külföldön született személy, aki valamely 1801 előtti nyomtatvány legalább egy önálló része szellemi létrehozásában közreműködött... Magyarországon értendő az 1801 előtti államhatárok által közrefogott terület Erdéllyel egyetemben, de a társországok nélkül... A hungarus kifejezés tehát bővebb kategória, mint a magyar anyanyelvűség és a magyar nemzetiség.” (7. p.)

(Közép-)európai adattárról van tehát szó, 6484 személyről 8076 adattal. A magyaron kívül gazdag cseh, lengyel, német, román, szlovák és más nemzeti művelődés kutatói találhatnak alapeligazításokat további munkájukhoz.

Európai példaérték a keresztnévek jelölése, vigyázva mindenmű nemzeti kisajátításra, amit többnyelvű keresztnévmutató is biztosít. A szlovák vonatkozások tömeges előfordulása jelzi a XVI-XVII. századi maradék Magyarország területi és etnikai sajátosságait, a magyar-szlovák szimbiózis valóságát. Az RMNy-munkaközösség szemléletmódját kiválóan alkalmazó Wix Györgyné a ma elképzelhető legnemesebb toleranciát érvényesíti. Olyan névformákat is besorol rendszerébe, amelyeket a szlovák tudományosságra politikai erőszakot gyakorló pártelőírás szabott meg a történelmi magyarországi családnevek átírásában. Tehette ezt azért is, mert a magyar tudományosság hagyományában sem idegen a névigazítás, a „hagyományos” forma elfogadása.

A *Szelepcsényi* György (778. p.) szócikk felsorolja az összes névváltozatot, köztük a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben kezdődő pártrendelésre készült *Slepčiansky*, *Selepčeni*, *Slepčiansky-Pohronec* alakot, hivatkozik Jozef Kuzmíkra és a rendszerváltás előtt megjelent *Szlovákia biográfiai szótárára*, és utalót készít ezekre a névformákra. Az igazságkeresés, értékrendünk érvényesítése így helyes. Tusor Péter írja az *Esztergomi érsekek 1001-2003* című kézikönyvben: „Neve elődeihez hasonlóan a forrásokban és a szakirodalomban egyaránt

több formában szerepel (Szelepcsényi, Szelepcsény, Szelepchény stb.). Saját aláírásaiban viszont mindig Szelepchenij/Szelepcheny alakban fordul elő, ezért az ehhez legközelebb álló Szelepchény alakot használok.”

Széchy Mária (Séčy) címszökeént olvasható, és utalozott tételként (772, 720), *Mossóczy* Zakariás neve mellett annak ellenére ott szerepel a szlovák bibliográfiákból a Mošovský-Rohožník (557), hogy az egyértelműen tudománytalan kreáció. Különösen pozitív példa *Láni*, *Eliáš*, aki elsősorban szlovákul/biblikus csehül írt, és a magyar szakirodalomban gyakoribb *Lányi Illés* alakról történik utalás a szlovák névalakra. A példás helységnév-használattal együtt ez a kézikönyv már a gyakorlatban alkalmazza azt az alapelvet, hogy hungarus múltunk közös. Egykorúságából kell kiindulnunk, nem a későbbi nemzetpolitikai manipulációkból. A bizarr szlovák alakok regisztrálása mégis fontos, hiszen a személyek vizsgálata közös érdekű feladat, s akkor is a mai szlovák művelődés érdekeltégi körébe is tartozik, ha az egykorúságban a mostani szlovák fogalom nem létezett. Természetesen magyar sem.

2. Szelestei N. László is gyakorlatba állítja a próbálkozást a magyar-szlovák terminológiai kérdések rendezésére, hiszen minden munkájában a „magyarországi”, nem pedig a „magyar” fogalmat használja. Ennél azonban sokkal tovább megy. Forrásfeltárásai között olyan érték szerepel, mint a *Hitviták a rózsahegyí evangélikus gimnáziumban* című írás, amely a szlovák irodalomtörténetnek is felfedezés. Mint írja: „A Thurzó- és Illésházy-birtokokon élő német és szlovák (cseh), néha magyar nyelven is író papok és iskolamesterek... védekeztek a rekatolizációs törekvések ellen.” Ennek a rózsahegyí gimnáziumnak volt tanára Ján Kučera, aki csak az újabb magyar szakirodalomban szerepel „szlovák” néven. Tömény hungarus téma a „*János-pohár*”. *Hitvita vagy asztali beszélgetés: (Esterházy Miklós nádor asztalánál, 1627)*. A nagybiccsei udvar *Eliáš Láni*, *Ján Hodik* és mások révén a régi szlovák irodalom élettere is. A régi magyar irodalom egyik legavatottabb tudójának könyve így interpretálja régióink magyar-szlovák szellemi összefüggésrendszerét, ami egyértelműen a szlovákokkal közös igazságkeresés immár gyakorlati eredménye.

3. A rekatolizáció köztudottan a Felföldön, süllyal a mai Szlovákia területén, sőt a szlovák etnikai régióban folyt. Teljes joggal tart számot a szlovák tudomány érdeklődésére, és annak érdekes színfoltja *Jozef Šimončič* tanulmánya *Gabriel Heveneši a jeho projekt výskumu uhorských dejín* (Hevenesí Gábor és tervezete a magyarországi történelemkutatásról)

címmel a *Viera a život* (Hit és Élet) c. katolikus folyóirat 2008. május-júniusi számában. „*Tyrnavica*” a javából, „hungarikum”, nemcsak Esztergom nagyszombati azíliuma kapcsán, hanem ráadásul Hevenesí a Vas megyei Vásárosmiskén született, és Sopronban lépett be a Jézustársaságba. Šimončič professzor úr, a Nagyszombati Egyetem kutatására alapított intézmény(!) vezetője pontosan idézi Hölvényi György, Tóth András és Hóman Bálint alapvető tanulmányait Hevenesiről mint a magyar-honi historiográfia megalapítójáról. A szlovák professzor finoman helyreigazítja Hölvényi megállapítását, miszerint Hevenesiben külföldi tanulmányai során ébredt fel magyar-honi hazafias érzése. Šimončič azt feltételezésnek minősíti, és igen helyesen írja, hogy „fontosabb Hevenesí jezsuita volta és éles megfigyelése a magyar-honi egyház problémáiról”. Hevenesí kézírata Cseles Márton másolatában maradt fenn a budapesti Egyetemi Könyvtárban. A szavak és a betűk ereje ez esetben sem egyenes. Hevenesí hol *š*-sel, hol *s*-sel íratik, Cseles egyszerűen Čelešnek, azért, mert a Nagyszombat közeli Rosindolban született, amit az újabb magyar helynévgyakorlat Rózsavölgynek igazított. Cseles „térképe” szülőhelye után Trencsén, Leoben, Bécs, Pozsony, Nagyszombat, Linz, Grác, Róma, Ungvár, Sárospatak... Egyébként „Magyar Cicero”-nak nevezték szép magyar nyelve miatt.

Hevenesí kézíratos műve, Magyarhon egyháztörténetének tervezete sokkal jobban értelmezhető *Scintillae Ignatianae* című mai szlovákiai bestsellernek számító művének olvasásával. Šimončič professzor cikke pedig erőteljesen arra indít bennünket, hogy keresztény erkölcsi kötelességünknek tartsuk Hevenesí, Cseles és megannyi társuk eredeti műveinek közös kiadását és a mai magyar és szlovák katolikus szellemi élet e közösségvállalásának elfogadását, vállalását.

4. E vállalhatóság különösen Egyházunk keretében kínálkozik, nem csupán a régiségben, hanem közelmúltunkban is. 1996 novemberében rendezte a PPKE BTK Szlavisztika – Közép-Európa Intézetének Szlovák Tanszéke a Pavol Strauss-konferenciát, és 2002-ben jelentette meg anyagát *Író a senki földjén* címmel, Žilka Tibor és Pilecky Marcell szerkesztésében. Strauss Felső-Magyarország szlovák etnikai régiójában, Liptószentmiklóson született zsidó. Prága modern európai világában tanulta ki a sebészorvos hivatást. A vészkorszak idején Szlovákiában katolizált, s hogy mennyire nem félelemből tette, 1945 utáni mellőzöttségének négy évtizedes elviselésével tanúsította, pedig a modern szlovák katolikus költészet egyik legjelentősebb művelője volt. Annak a Tomáš Dezider Munk jezsuita novíciusnak a szülei keresztelték, akiről Ivan A. Petrovský

adott ki igen érdekes dokumentumkötetet. A szülők maguk is zsidók voltak, és fiukat a rózsashegyi jezsuita rendházból hurcolta el a Gestapo, annak ellenére, hogy elnöki kivételt kaptak, és a jezsuita provinciális közbenjáró érdekében. A megdöbbenő dokumentumok sorában olvasható egy szintén zsidóból lett árvai katolikus pap, Edmund Peter Bárdoš visszaemlékezése, aki túlélte a halálos menetet: 1945 áprilisában a fiatal jezsuita novícius éhségében romlott répát evett, amitől rosszul lett, nem tudott tovább menetelni, és édesapjával együtt lelőtték. Bárdoš megjegyzi: „... szívük mélyéből szerették a szlovák nemzetet, mint e nemzet kevés fia, és arra vágytak, hogy visszatérve hozzá, dolgozzanak igazi felemeléséért”. Tomáš Munk Budapesten született (a lexikonok rosszul jelölik Rózsashegyet), és feljegyezték róla, hogy szinte egyedül tudott kiválóan magyarul a rózsashegyi rendházban. Verseit, vallomásait németül írta. A Tetaleinnek (*teta* szlovákul néni) becézett szepesi nő volt a nevelőjük, és a vihnyi szlovák Kari (Karolina) segített a háztartásban.

5. Közép-Európa megfogalmazása Kiss Szemán Róbert tollán a *Magyarország panaszától Szlavia panaszáig* címet viseli. Borislav Stanković szerb író *Szilaj vér* című regényének elemzése során Alois Dempf *Sacrum imperiumára* hivatkozva megállapítja, hogy három alakulat mondhatja magáénak a késő római *sacrum imperium* örökségét: a keleti, a nyugati kereszténység és az iszlám, de csak a nyugati mondhatja el magáról, hogy a *sacrum* fölébe kerekedett az *imperiumnak*, függetlenítette magát az államiságtól, és kivonta magát a birodalmiság eszméje alól. Régióknk egyik nagy kérdése a délszláv népek egységesülési törekvéseinek mai eredménye. Ján Kollár, a pesti szlovák evangélikusok és az egész szlávtság egyik szellemi vezére, támogatta az illirizmust, és 1850-ben a szerb és a horvát írók megállapodtak a közös szerb-horvát irodalmi nyelvben, másfél évszázad múlva pedig teljesen megszűnt ez az azonosság.

Kiss Szemán Róbert visszafogottan, szinte szemérmesen jut el ehhez a csakis a mi tájainkon honos világhoz, amit az előző négy kiadványban fejtegetni, bemutatni igyekeztünk: „Az Ady és Krasko művében fellelhető lírai szerepek azonossága más természetű, mint a francia-magyar, francia-szlovák párhuzam. A magyar és a szlovák költő egymásra hatását a szakirodalom gyakorlatilag kizárja. A nemzettel kapcsolatos költői szerepek párhuzamosságai történelmi Magyarország viszonyaira, közös kulturális örökségére vezethetők vissza.” Ebből a sarkalatos szempontból fogalmaz világosan a szlovák nemzettudat válságáról – Kollártól Ballekig – és északi testvérszomszédaink Budapest-Turócszentmárton-

Prága nemzetstratégiájáról. A könyv címadó tanulmánya, a *Magyarország panaszától Szlávia panaszáig* így válhat napjaink, még inkább jövőnk közös nemzetfogalmának kialakulásában akár békévé oldódó emlékezéssé, keresztény szemléletű, tudományos, korrekt megfogalmazásban.

6. Érdekes kiadványokkal szólnak e problémákhoz történészeink is, különösen az Eperjes-Grác „közmunkájában” készült immár harmadik kötet (a nagypolitika és a kis régiók, illetve a nemzetiségi kérdés 1848-1938 témák után) *Egyházak – nemzetek Közép-Európában (1850-1950)* címmel. Az egyik legfajsúlyosabb tanulmány Roman Holec munkája, amelyben az egyház-nemzet-állam problémáit tárgyalja a hosszú XIX. században 1918-ig. Forrásadatokkal alátámasztott megállapításai további kutatásra sarkallnak: „Mivel a szlovák politika szüntelen ellenzékben alakult a magyar nyomással szemben, a liberalizmus elutasítása a szlovákok részéről a magyar kormánypolitika elutasításának részét jelentette.” (50. p.)

A szlovák katolikus papságnak is fel kellett dolgoznia az *Istenért és a nemzetért* programot, a liberális értelmiség kritikáját, miszerint a hívő embernek ki kell szabadulnia az egyházak szorításából, hogy a szlovák protestánsokhoz közelebb áll a magyar protestáns, mint a szlovák katolikus és fordítva. A másik súlyos teher a cseh és a szlovák társadalom közötti mentalitásbeli különbség volt. „A katolikus papok szorongva tagozódtak be az új államba... a hit és a katolicizmus fenyegetettsége ezúttal nem nemzetiségi, hanem polgári, szekularizációs, sőt, ateista pozíciókból történt... Szlovákiában a katolikus egyházhoz tartozásnak pozitív, nemzettudat-építő funkciója volt. Cseh részről a hivatalos történeti emlékezetbe az a tézis került a katolikus egyházzal, hogy büntársa a nemzeti elnyomásnak és kollaboránsként támogatta a Habsburgokat.” (53. p.)

Ez a máig tisztázatlan, feldolgozatlan problémakör vezette Roman Holecet az alábbi, a hungaroszlovakológia számára alapvető fontosságú szempont megfogalmazására: „... bár a magyarok 1918 előtt behatoltak a templomokba és programszerűen felhasználták céljaikra az egyházat, sohasem merészkedtek a szlovákokhoz ateista, akár csupán egyházellenes gondolattal közeledni. Annál tragikusabban szemlélték a negatívumokat, a hiányokat a csehek és szlovákok kölcsönös viszonyában, akiket közeli, ’testvéri’ nemzetnek deklaráltak.” (56. p.)

A kötetben számunkra is igen sok újat mond Karl N. Schwarz tanulmánya: *Nationalismus und nationalistische Motive im Spiegel der Wiener Evangelisch-theologischen Fakultät* és Libuša Frankováé az eperjesi evangélikus kollégium diákjainak nemzeti öntudatáról. Több kutató

foglalkozik a görög katolikusok és a pravoszlávia helyzetével 1918 előtt. A lengyel katolikus néppárt társadalmi-politikai szerepét Marian Stolarczyk mutatja be a kötetben. A magyar szlovakisztikát, szlavisztikát Ábrahám Barna „*Nemzeti vallások Magyarhonban a 19. században*” és Illés Pál Attila *A papság képéhez a 19. század magyar és szlovák irodalmában* című írása képviseli.

A most Eperjes-Bécs vállalkozás talán legérzékenyebb eredménye Martin Pekár *A nemzeti és vallásos alapelvek hatása az 1939-1945 közötti szlovák államiság jellegére* című tanulmánya. A „plébános köztársasága”-ként emlegetett Tiso-államról szóló elemzés végkicsengése további kutatások szükségességét jelzi: „... a közvélemény, sőt, a katolikus egyház is nemegyszer kedvezőbb színben látják az első Szlovák Köztársaságot, miként azt a történészek többsége vázolja”. (331. p.)

7. Roman Holec előszava vezeti be a Kiss Gy. Csaba szellemi irányításával működő fiatal magyar történészek *Meghasadt múlt* című kötetét. Alcíme: Fejezetek a szlovákok és a magyarok történelméből. Mindenképpen dicséretes, okos, színvonalas, sőt, szerény vállalkozás ez, hiszen tankönyvül is szolgálhatna mindazoknak, akiket a magyar-szlovák szellemi összefüggésrendszer érdekel. A *fejezetek* tulajdonképpen összefoglalást takar a régmúlttal kapcsolatos terminológiai problémák felvetésétől a Beneš-dekrétumokig, majd Antall Józsefig, 15 millió magyar miniszterelnökig.

Kollai István (a szerkesztő és a legtöbb írás szerzője) és Demmel József (a hungarus-magyar, tót-pánszláv probléma elemzője) összefoglalja, kimondja a magyar-szlovák interetnicitás problémáit, kényes kérdéseit, megadja az eddigi (nem túl gazdag) szakirodalmat. A vállalkozás különösen értékes azért, mert szlovákul is megjelent. Kollai írásának címe: A szavak ereje. A terminológiai kérdésekkel november 28-i konferenciánk foglalkozik majd a PPKE BTK-n.

1. Wix Györgyné: *Régi magyarországi szerzők I. A kezdetektől 1700-ig* (RMSz), szerk. Vásárhelyi Judit, munkatársak: Kiss Elemérné, Kovács Zsuzsanna; Országos Széchényi Könyvtár, Bp. 2007, 1036 p.
2. Szelestei N. László: *Rekatolizáció és barokk átirat*, METEM, Bp. 2008, 194 p.
3. Jozef Šimončič: *Gabriel Hevenesi a jeho projekt výskumu uhorských dejín* (Hevenesi Gábor és tervezete a magyarországi történelemkutatásról), in *Viera a život XVIII*, 2008/3, 66-71
4. Ivan A. Petranský: *Život pod hviezdou. Osudy Tomáša Dezidera Munka*

(Élet csillag alatt. Tomáš Dezider Munk sorsa), Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2008, 145 p.

5. Kiss Szemán Róbert: *Magyarország panaszától Szlávia panaszáig. Irodalmi tanulmányok*, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, Bp. 2007, 224 p.

6. Peter Švorc – Lubica Harbuľová – Karl Schwarz (öáll.): *Cirkvi a národy strednej Európy – Die Kirchen und Völker Mitteleuropas*, Univerzum, Prešov-Wien 2008, 357 p.

7. *Meghasadt múlt. Fejezetek a szlovákok és a magyarok történelméből*, szerk. Kollai István; Terra Recognita Alapítvány, Bp. 2008, 254 p.

Käfer István

Cselényi István Gábor: Isten anyai arca?, Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság, Budapest 2007, 266p., XXIV mell.

Cselényi István Gábor új könyve már címével is mehökkenti olvasóját, a vallásos embert különösen: valójában milyen is Isten? A pontos válasz természetesen lehetetlen, mégis újabb és újabb eszmefuttatások kerülnek a teológiai érdeklődés homlokterébe.

A *polaritások világa* című első fejezet az arisztotelészi - Szent Tamás-i filozófia gondolataiból kiindulva, a modern tudományok eredményeit is felhasználva veti fel a kérdést: „*Vajon az egyes élőlényeken túl nincsenek-e további szerveződések, nincsenek-e felsőbbrendű formák, létevek, akár Világlélek is?*” (9. oldal) Meglátása szerint a dolgok kívülről egységesnek hatnak, noha belülről nagyon is összetettek. Ez a szerző által szimmetriának nevezett jelenség az anyag minden szintjén megfigyelhető és az ellentétpárok az emberi lét szintjén gyakran szerelemmé, szeretetté nemesülnek.

Cselényi a keresztény kultúrán kívül más rendszereket is vizsgál. Például Kínában már közel ötezer éve jelen van a *jin* és *jang* erőpár. E kettő ellentéte nem sztatikus, hanem folyamatos, aminek eredménye a fejlődés, az átalakulás és a halál. Az ellentétpárok a férfi-nő viszonyrendszerben nyernek értelmet, így könnyen eljuthatunk az ontológiai megközelítéstől a szociológiáig, ahol az egymás mellé rendeltség jelenik meg. A szociológiai megközelítés nemcsak a párkapcsolatokban, hanem a társadalom szintjén is működik. A cél minden szinten az ellentétpárok tökéletes egységbe olvadása. A szerző bemutatja a keleti és a nyugati keresztény filozófiai iskolák különbségét.

A következő fejezetben a Descartes óta élő véleményt cáfolja

Cselényi István Gábor: ugyanis a materializmus és az idealizmus között nem ellentét, hanem egymásra-irányulás van, tehát a kettőt egy magasabb rendű egységen belül kell szemlélnünk.

Szerzőnk a következőkben a férfit és a nőt is mint jelenséget vizsgálja. A két nem egymásra utaltsága az egész emberi lét alapja. Különbőségük nem csak élettani, hanem legalább annyira lélektani is. Carl-Gustav Jung filozófiai tételeitől a magyar nyelvészetig az élet számtalan területén mutatja ki, hogy a két *fél*, a férfi és a nő együtt alkot *egységet*. Ezt az egységet még a mai, individualista társadalom szerepátrendeződéseként sem szabad megbontania. Heidegger nyomán Cselényi is vallja, hogy a nyelv a létről szóló kinyilatkoztatás, ezért lehetséges, hogy a legtöbb nyelv megkülönbözteti a hím- és a nőnemet.

Mindezek után egyáltalán nem váratlan a kijelentés: „...ha a férfi-nő-kettősség, a nász-szerkezet ennyire hozzátartozik a lét struktúrájához, az egyes létezőktől föl a kozmosz egészéig, joggal merülhet fel az a gondolat is, hogy e kettősségnek-egységnek valamilyen formában (átvitt értelemben) meg kell jelennie az isteni létben is. Más szóval, az isteni létnek nemcsak férfi, de női, anyai arca is lehet, sőt talán kell is, hogy legyen.” (38. oldal)

Cselényi munkájának lényegében itt ér véget a bevezetése. A következő részben az egészben való látás szükségességét hangsúlyozza, amire a *Szofia* fogalmát és egész összefüggésrendszerét használja fel, majd röviden áttekinti az antik görög gondolkodók *Logoszat*, azaz az értelemről szóló tanítását. Ezt követően e két fogalmat az ősi egyiptomi, a perzsa-manicheus és a hellén világ filozófiai-teológiai iskoláiban vizsgálja. Igen érdekes elemzése végén azt bizonyítja, hogy e tanításokban a Logosz magában foglalja a Világelket, azaz a Szofiát is, mely egyértelműen nőnemű. Bár alá-fölrendeltségről beszélhetünk, a Logosz és a Szofia elválaszthatatlan pár, tehát egység.

A következőkben a Világlélek történelmi és filozófiatörténeti útját kíséri figyelemmel, elsőként Nicolaus Cusanus gondolatait, majd Nikolaus Kopernikus és Johannes Kepler kevésbé ismert nézeteit. Eszerint a világ Isten képmása, a világ természetes alapja a férfi és a női nem kettőssége. Giordano Bruno Platónról kiindulva már egy világ-élőlénnyel beszélt. E fejezetben filozófusok egész sora elmélkedik valamilyen formában a női létről és a világ kettősségéről, közülük is Teilhard de Chardin foglalkozott kiemelten a témával. Itt olvashatjuk a Himnusz az Örök Női-hez című versét, melyet szerzőnk fordított le.

A következő részben Cselényi a távol-keleti vallások isteneinek női vonásait ismerteti. Bizonyítva, hogy nem csupán a zsidó-keresztény

kultúrkörben terjedt el Isten női vonásainak ábrázolása, hanem a kereszténység mellett mindenekelőtt a hinduizmusban és a buddhizmusban. Ezeket az Isten-szeretet vallásának hívhatjuk, és az ő képviselőik is eljutottak az Isteni Bölcsesség mint anyai lételv felismerésére. Mindez még akkor is igaz, ha a buddhizmus kifejezetten nőidegen, személytelen és monisztikus gondolkodási miliőt alakított ki maga körül. A kínai taoizmusban igen nagy hangsúlyt kap a nőiesség. Lao-ce mint viselkedésformát állította mintaként követői elé, mivel bensőséges, békés légkört akart felépíteni a nyugati, háborúskodó, férfias világgal szemben.

A bölcsességi könyvek elemzésében ószövetségi ökumenizmust talál az olvasó, a többi vallás értékeinek elismerését. A *hokma*, az Ószövetség bölcsesség-fogalmának változása, fejlődése már *hierogamikus* kapcsolat, ami hasonló más vallásokhoz is. Ezt szerzőnk *közös emberi tudatnak* nevezi. A kötet különösen értékes fejezete Alexandriai Philonnak, Krisztus kortársának a Szofia-gondolataival foglalkozik.

Az Újszövetség vizsgálata során a szerző Szent Pál leveleit elemzi, majd a patrisztika irodalmát, Theodorétosz szíriai püspök „három Szofiáját”. Szent Ágoston egyetlen, mindent egyesítő Lélekről szól, aki szintén nőnemű. Részletesen elemzi a keleti egyház Világlélek-vallomását, az ősi Akathisztosz Hümnosz csodálatos részletével: „Üdvözlégy, Istennek szeplőtelen jegyese.” Mária személyén keresztül érthetjük meg, milyen fontos szerepe van Isten anyai arcának a görög, bizánci liturgiában.

A nyugati egyházban a középkor után jelent meg először a női alak a szenvedéstörténetben, majd a nyugati szofiológia atyja, Jakob Böhme (1575-1624) munkásságában bontakozik ki. Központi fogalma a tükrör, melyet Szofia testesít meg, és Isten önmagát látja benne. Angol követője, John Pordage és Lady Jane Leade lelkészek, a kontinensen pedig Gottfried Arnold evangélikus misztikus.

Oroszországban Vlagyimir Szolovjov (1853-1900) kötötte össze először a Szofia fogalmát a párosságéval. Egy emberöltővel később Pavel Florenszkij (1882-1937?) foglalkozott behatóan az Isteni Bölcsességgel, majd Szergej Bulgakov zárja a sort. A keleti ikonográfiában Szofiának háromféle megjelenési formája van: angyal, egyház, Mária, tehát domináns a női szerep.

A mű záró fejezetében Cselényi István felteszi a döntő kérdést: „Jelen lehet-e, s ha igen, hogyan van meg az Isten Léletben, a Szentháromságban a női lételv?” (198. oldal) Kiindulópontja a sémi Ruah (lélek) szó, mely az ószövetségi könyvekben több mint hetven helyen nőnemű, el-lentétben az alig előforduló hímneművel. Isten a maga képmására és ha-

sonlatosságára teremtette az embert férfinak és nőnek, tehát mindkét félnek meg kell lennie benne. A kötetet színes képgyűjtemény zárja.

Cselényi István könyvének időszerűségét ökumenizmusa fémjelzi. Mint mondja: „... ma protestáns körben is látják, hogy a Mária-tisztelet visszaszorítása az emberség visszametszéséhez, egyoldalú férfi-uralomhoz vezetett, ma sok protestáns is feminista lett. Sőt: kiderült, hogy a protestáns misztikusok és látók a Szófiát Máriához kapcsolták.” (139. oldal) A kötet kelet felé is nyit, ugyanis nyugati értelmezésben a Szentlélek az Apától és a Fiútól, a keletiben csakis az Atyától származik. A szofiológia, Isten anyai arcának kétségtelenül meghökkenítő jelentése a közelítés egyik területe, a közelítésre pedig nagy szüksége van a világnak.

Sebő Balázs

Jerome Murphy-O'Connor: Pál története, Európa, Budapest 2007

Szent Pál története az Európa kiadó gondozásában? Miről lehet itt szó? *Quo vadis?*-szerű regény Pál életéről? A *Pál története* első látásra valóban regényszerű könyvnek tűnik, nem igen kelti tudományos monográfia látszatát. Holott Jerome Murphy-O'Connor domonkos szerzetes abszolút hiteles forrásnak és szakembernek mondható, hiszen neves Újszövetség- és Szent Pál-szakértővel van dolgunk, aki a jeruzsálemi École Biblique et Archeologique Francaise professzora. Bevezetőjében szerzőnk mindenre választ ad. Véleménye szerint az eddigi Szent Pál életrajzok – és ide sorolja saját Paul: *A Critical Life* c. művét is – mind szárazan tudományosak voltak, melyekben Pál „arc és alak nélküli fantom” maradt csupán. Murphy-O'Connor Szent Pálnak a levelei mögött megbúvó homályos alakját kívánja életre kelteni, a tudományos életrajzi „csontvázat” hússal, izmokkal, inakkal, szervekkel, bőrrel szeretné körülvenni: arcot és alakot adni hősének. Megpróbál „egy életrajzot történetté formálni”. Történetté, és nem regénnyé: nincsenek egyéni, kitalált helyzetek vagy dialógusok. Ugyanakkor bevallottan sok a feltételezés, a szerző gyakran hagyatkozik „fantáziájá” segítségére, de rögtön hangsúlyozza is: „A könyv célkitűzése nem jogosítja fel a szerzőt arra, hogy ellenőrizhetetlen területen vegye igénybe fantáziáját.” Ezzel együtt sok jogos következtetés megtehető, melyek segítségével számos dologról viszonylag pontos képet nyerhetünk. „A kontrollt ebben a tekintetben a józan ész jelenti.” A mű alapvető célja Szent Pál alakjának szélesebb körű, holisztikus bemutatása (emberi, érzelmi, lelki oldalával együtt)

olvasóbarát módon. „Történetet mondok el, nem pedig tanulmányt írok” – mondja Murphy-O’Connor, aki művével nem kollégáinak szeretne üzengetni, hanem Szent Pál életét mindenki számára hozzáférhetővé kívánja tenni. Ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy légből kapottak a szerző kijelentései, hiszen egész életének kutatómunkája ott húzódik mondatai hátterében.

Időrendben követhetjük végig Szent Pál életét, emberi, vallási és szellemi fejlődését, utazásait és misszióépítését az adott korszak történelmi, földrajzi, szociológiai és vallási kontextusába ágyazottan. A szerző külön hangsúlyt fektet az időre és a távolságokra. Le kell lassulnunk, „radikálisan vissza kell fognunk a saját tempónkat”, hogy belehelyezkedhessünk egy I. században élő ember, illetve Pál helyzetébe. Ebben a lelassulásban az elbeszélés ritmusa is segítségünkre van: Murphy-O’Connor ráérősen, ugyanakkor izgalmasan beszél, azt sugallja, hogy van idő mesélni. Nagyon összetett és színes képet kapunk az előttünk megelevenedő apostolról: Pál, a megszállott farizeus, az elkötelezett, bátor és a félelmekkel teli misszionárius, az egyszerű sátorkészítő, a példamutató Krisztus-követő, az odaadó és a gondterhelt lelkipásztor, az elbűvölő és néha bántó rétor, a nagyszerű stratégia, a felelősségteljes és az önféjű vezető, a gondoskodó atya, a magányos harcos, a szenvedő, halál felé tartó *alter Christus*. A mű nemcsak Szent Pál, hanem a születő keresztény egyház története is. Megismerkedhetünk a zsidó-, illetve a pogány-keresztény mentalitással, a jeruzsálemi anyaegházal és Pál missziós egyházaival is.

A *Pál történetének* központi témája a törvény kérdése. Murphy-O’Connor bemutatja Pál törvényhez való viszonyulásának alakulását és a Pállal ellentétes szemléletmódokat is. Vagy a törvény, vagy a Messiás – röviden így foglalható össze Szent Pál apostol gondolkodásmódja a szerző olvasatában. Ahogy farizeusként a törvény mellett teljes válszéllességgel köteleződött el, kereszténnyé válva ugyanolyan egyértelműen helyezkedett szembe a törvénnyel. Ha Jézus Krisztusban valóban eljött a Messiás, akkor a törvény teljesen szükségtelenné vált. Ha a törvény szükségtelenné vált, akkor pedig a kegyelem a pogányok számára is felragyogott. Innen származik, hogy az apostol a pogányok misszióját tekintette alapvető hivatásának. A szerző több szempontból is megvilágítja az antióchiai konfliktust, rávilágít a zsidó- és pogány-keresztények, Péter és Pál apostol közötti összeütközés hátterére. Murphy-O’Connor nem feltétlenül hőse oldalán foglal állást, nem Pál igazát hirdeti, hanem bemutatja a törvény problematikájának összetettségét. A feszültséget, az álláspontok ütközését a továbbiakban is nyomon követi. Pál minden hidat

feléget maga mögött, még jobban radikalizálódik a törvényhez való viszonya, és így folytatja tovább missziós tevékenységét, még ő maga sem kívánja szabályokkal, parancsokkal befolyásolni az általa alapított közösségeket. Ám mindenhová követik őt a judaizálók, akik a törvény betartására és a Páltól való elszakadásra buzdítják a születő egyházakat. Ádáz csata és taktikai harc dül a két csoport között. A judaizálók igyekeznek lejáratni, kigúnyolni, félremagyarázni Pált, meghamisítani indítékait, ám Pál sem marad adósuk a válasszal. Emellett azonban folyamatosan érzékelhetjük az egységre való törekvést is, például a jeruzsálemi keresztény testvéreknek való gyűjtésben.

Félelmekkel, gondokkal, nehézségekkel, kudarcokkal, vitákkal és küzdelmekkel teli missziós tevékenység bontakozik ki előttünk. Gyakorlatilag Pál minden közössége különféle „gyermekbetegségekben” szenvedett – a judaizálók Antióchiában, a semmittevők Tesszalonikában, a nehézfejű galaták, a sértődékenyek Efezusban, a misztikus aszkéták Kolosszéban, a lelki emberek Korintusban. „Egyik egyház sem felelt meg igazán a várakozásainak, egyik közösségre sem lehetett igazán büszke.” Egy szent ember drámai, küzdelmes életébe nyerünk bepillantást. Egy szent ember emberi életébe, akinek „gondolkodásmódja olyan volt, hogy egyszerűen képtelen volt megérteni vagy méltányolni mások szempontjait”, aki makacs, ideges és lobbanékony természetű volt, ám elkötelezetten követte és hirdette Jézus Krisztust, és az általa felismert igazsághoz bármi áron, rendületlenül hű maradt. Murphy-O’Connor elevenné varázsolja Szent Pál személyét, korát és életének helyszíneit; hússal, szívvel, lélekkel töltve meg annak a szenttelen gondolkodónak az alakját, akit a teológusok csináltak az apostolból. Zárásul Loisy némileg kesernyés hangjához hasonlóan felhívja a mai kor figyelmét a Pál által hirdetett kereszténységre, amely „nem vallott kudarcot, mivel megvalósítására még csak komoly kísérlet sem történt”.

Borbás Péter

Körmendy Kinga: Studentes extra regnum. Egyetemjárás és könyvhasználat az esztergomi székeskáptalanban 1183-1543 (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/9), Szent István Társulat, Budapest 2007, 283 pp.

A Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae sorozat Studia alsorozatának 9.

kötete az Esztergomi Székeskáptalan tagjainak 1183 és 1543 közötti egyetemjárását és könyvhasználatát dolgozza fel. A szerző, Körmeny Kinga neve összekapcsolódik az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és az Esztergomi Székeskáptalan könyvállományának, valamint középkori könyvkultúrájának a kutatásával. Már *Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár egyik antifonáriumának töredékei az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában* címen 1970-ben publikált tanulmánya is jelezte a szerző elkötelezettségét Esztergom egyházi kulturális örökségének feltárása iránt. Az ezt követő publikációk sorából itt mindössze *A Knauz-hagyaték kódextöredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa* (Budapest 1979); *Az esztergomi Collegium Christi és könyvtára a XIV-XVI. században*, in: MKSZ 99 (1983) és a *Padova kánonjogi doktorai és kódexaik az esztergomi káptalanban a XIV-XV. században* (Budapest-Szeged 1998) műveire utalnánk, melyek meghatározó alpművekké váltak a magyar vonatkozású középkori kódexállomány feldolgozása számára.

2005-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézete négyéves kutatási programot indított a középkori kánonjogi gyűjtemények és az európai *ius commune* vizsgálatára, melynek keretében beillesztést nyert a középkori jogtudó értelmiség kánonjogi kultúrájának az elemzése, különös tekintettel az Esztergomi Székeskáptalan könyvkultúrájára és tagjainak külföldi jogi tanulmányaira. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen jellegű kutatómunka túlmutat négy év távlatán, és komoly tapasztalatot kíván. Körmeny Kingának az elmúlt harmincöt évben ezen a téren végzett aprólékos kutatásai és rendszerező elemzései ilyen tudományos tapasztalatról tanúskodnak.

A kötet négy nagyobb egységből áll. Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek előszava (5-6), az alkalmazott rövidítések (9-17), illetve a felhasznált források és szakirodalom felsorolása után (19-39) kapott helyet Szuromi Szabolcs Anzelm O.Praem., *A középkori egyetemek létrejöttének és az egyetemi oktatás megszületésének sajátosságai* címmel, az egyetemek kialakulását, működésük és képzési rendszerük sajátosságait bemutató bevezető tanulmánya, mely a legújabb kutatási eredményeket felhasználva, nemzetközi keretbe illeszti Körmeny monográfiáját (41-53). A második egység az Egyetemjárás és könyvhasználat az Esztergomi Székeskáptalanban 1183-1543 elnevezéssel a munka monografikus gerincét adja. A szerző betekintést enged a székesegyházi kanonokok iskolázottságába és műveltségébe a vizsgált időszakban (58-62). Külön foglalkozik Budai János barsi főesperessel (64-69) és az esztergomi Collegium Christivel (70-80). Vizsgálja az egyetemi tanulmányok végzésé-

nek és a székeskáptalani javadalmaknak az összefüggését (86-95). Külön foglalkozik az esztergomi szentszéki bíróságon az érseket hivatalból helyettesítő bírakkal, az általános helynökökkel, műveltségükkel és könyveikkel (114-126). Kitér az esztergomi zsinatok egyetemjárt bírónak bemutatására (126-129). A monografikus tanulmány végén Körmeny statisztikai összefoglalást közöl az esztergomi egyetemjárt kanonokok könyveiről (159-163). A harmadik egységben találjuk azt az Adattárat, amely a vizsgált időszak egyetemjárt kanonokjait és könyveiket tartalmazza. A szerző pontosan vázolja kutatásának módszerét, az osztályozás szempontjait, az egyes korszakok sajátosságait, a besorolás és a névforma metodológiáját, továbbá a felmerülő további nyitott kérdéseket (165-171). Mindezek alapján 177 esztergomi kanonokot vesz fel az adattárba, kezdve Adorján nagypréposttal, egészen Csézy Balázs szenttamási prépostig (172-216). Ez egészül ki olyan további 16 kanonokkal, akikkel kapcsolatosan megfontolandó kronológiai, személy- és helynév-azonosítási agályok merültek fel, így egyetemjárásuk bizonytalan (217-218). Önálló listában olvashatjuk azokat a személyeket, akik korábban tévesen kerültek besorolásra az Esztergomi Káptalan korábban egyetemjárt tagjai közé (219-220). A harmadik egységet a 177 *studens* egyetemi beiratkozásainak mutatója zárja (221-222). A negyedik egység tizenhét ábrában különféle szempontokból szemlélteti az esztergomi egyetemjárt kanonokok adatait (225-233), illetve kilenc táblázatba rendszerezi könyvhasználatukat (237-247). A kötet végén kézirat- (249-255) és névmutatót találunk (257-283). Ez utóbbi tipográfiaiilag megkülönbözteti egymástól a mű oldalszámaira és az adattár tételeire való hivatkozásokat.

Körmeny Kinga adatokban gazdag, számos új eredményt ismerető, világos szerkezetű munkájával, a magyarországi klérus műveltségének megismerése terén hézagpótló kötetet adott közre. A következetesen érvényesített munkamódszer és a feltárt tények körültekintő kezelése példaértékű a további, hasonló jellegű művelődéstörténeti és kánonjogtörténeti művek összeállítása számára.

Ferenczy Rita